

ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОБІГУ ІНФОРМАЦІЇ

SIGNS OF ADMINISTRATIVE OFFENSES IN THE FIELD OF INFORMATION TURNOVER

Малець М.Р., асистент кафедри адміністративного та інформаційного права

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті на підставі комплексного системного аналізу розглянуто ознаки адміністративних правопорушень у сфері обігу інформації, яка пов'язує абсолютну більшість процесів у житті сучасного суспільства. Нині будь-які суспільні відносини, що виникають, важко уявити поза інформацією. Інформація супроводжує практично всі події та явища, які виникають у навколишній дійсності, зокрема правові. Зазначено, що адміністративні правопорушення – це суспільно шкідлива, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка може завдати або завдає шкоди, посягає на врегульовані законами суспільні відносини у сфері обігу (одержання, використання, поширення і зберігання) інформації і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративне законодавство стосовно регулювання інформаційних відносин є недосконалим. Адміністративна відповідальність покликана виконати роль надійного бар'єру на шляху поширення протиправних діянь в інформаційному просторі. Нормативною підставою адміністративної відповідальності є склад адміністративного правопорушення, закріплений нормою адміністративного законодавства. Зазначений склад поділяється на чотири самостійні блоки. В основі поділу лежить ознака об'єктивної сторони. Склад адміністративних правопорушень у сфері обігу інформації доцільно об'єднати у чотири блоки правових норм: правопорушення, скоєні під час поширення і надання інформації; правопорушення, що посягають на порядок зберігання і захисту інформації; правопорушення, що передбачають розголошення інформації; порушення встановленого порядку пошуку, збирання, обробки інформації. Сукупність дій, які вичерпують значуще в адміністративно-правовому аспекті поняття «обіг інформації», перебуває у прямій залежності від характеру і змісту інформації. Тип інформації визначає сукупність індивідуальних ознак суб'єктів правопорушень у сфері обігу інформації.

Ключові слова: інформація, адміністративні правопорушення, обіг інформації, підстави адміністративної відповідальності, склад правопорушення.

The article on the basis of a comprehensive system analysis considers the signs of administrative offenses in the field of information circulation. Information connects the vast majority of processes that take place in modern society. At present, any emerging social relations are difficult to imagine outside of information. Information accompanies almost all events and phenomena that occur in the surrounding reality, including legal. It is noted that administrative offenses are socially harmful, culpable (intentional or negligent) act or omission that may cause or cause harm and encroach on the statutory public relations in the field of circulation (receipt, use, dissemination and storage) of information for which the law provides administrative liability. Administrative legislation regulating information relations is imperfect. Administrative responsibility is designed to act as a reliable barrier to the spread of illegal acts in the information space. The normative basis of administrative liability is the composition of the administrative offense, enshrined in administrative law. These warehouses are divided into four independent blocks. The basis of the division is a sign of the objective side. It is expedient to unite the structures of administrative offenses in the sphere of information circulation into four blocks of legal norms: offenses committed during the dissemination and provision of information; offenses that encroach on the order of storage and protection of information; offenses involving the disclosure of information; violation of the established procedure for searching, collecting, processing information. The set of actions that exhaust the concept of "information turnover" that is significant in the administrative and legal aspect is directly dependent on the nature and content of information. The type of information determines the set of individual characteristics of the subjects of offenses in the field of information circulation.

Key words: information, administrative offenses, information circulation, grounds for administrative liability, composition of the offense.

Постановка проблеми. Із розвитком у сфері громадського управління інформаційних технологій весь документообіг переведено на електронну форму. У цифрову форму переведено документи, що містять особисті відомості про громадян. Найнові інформаційні технології дозволяють отримати несанкціонований доступ до відомостей, що порушує права громадян на таємницю особистого життя і згодом призводить до нівелювання довіри громадян до держави у можливості створення умов і практичного забезпечення безпечного звернення персональної інформації.

Актуальним питанням є проблема здійснення протидії психологічним атакам на свідомість громадян за допомогою маніпулювання інформацією під час поширення чуток і відомостей, які спонукають до вчинення протиправних діянь. Забезпечити надійний заслін подібному впливу можна за допомогою адміністративно-правових засобів, представлених у чинному адміністративному законодавстві.

Аналіз дослідження проблеми. Правова природа відносин, які виникають через адміністративні правопорушення у сфері обігу інформації, є предметом наукових досліджень В. Б. Авер'янова, Ю. П. Битяка, В. М. Брижко, О. А. Банчука, Н. П. Бортник, А. М. Гулеміна, С. Ф. Гуцу, М. В. Коваліва, В. Л. Ортинського, О. І. Остапенка, І. М. Пахомова, А. А. Пухтецької, В. С. Цимбалюка, Ю. С. Шемшученка, Х. П. Ярмакі та інших науковців.

Водночас упровадження нових інформаційних технологій сприяє скоєнню адміністративних правопорушень у сфері обігу інформації, що вимагає проведення адміністративно-правових досліджень.

Метою роботи є дослідження ознак адміністративних правопорушень у сфері обігу інформації.

Виклад основного матеріалу. Адміністративно-правові норми визначають межі правомірної поведінки суб'єктів правовідносин у сфері обігу інформації. У цьому контексті адміністративно-правове регулювання обігу інформації є одним із найоперативніших та ефективних способів упорядкування суспільних відносин, які виникають із приводу інформації, а також створення потрібних умов для недопущення зазіхань на інформацію та її неправомірне використання.

Правозастосовна практика у справах про адміністративні правопорушення у сфері обігу інформації не відрізняється єдністю, що зумовлено високим ступенем динаміки адміністративно-деліктного законодавства, специфічною характеристикою об'єкта адміністративно-правової охорони, недостатністю спеціальних знань і процесуальних навичок щодо захисту зазначених відносин у суб'єктів адміністративної юрисдикції та інших учасників провадження у справах про такі адміністративні правопорушення.

Адміністративна відповідальність характеризується негативною реакцією держави на протиправні прояви

окремих фізичних (а в деяких випадках і юридичних) осіб шляхом встановлення відповідних правил, заборон та адекватних порушенням санкцій щодо порушників [1, с. 508-509].

У переліку заходів із адміністративно-правового захисту гідне місце за правом посідають заходи з адміністративної відповідальності, призначення яких полягає у прояві комплексного державного реагування, що здійснюється щодо порушників на ранній стадії здійснення протиправного задуму, суть якого полягає у незаконному заволодінні відповідною інформацією. Адміністративна відповідальність покликає виконати роль надійного бар'єру на шляху поширення протиправних діянь в інформаційному просторі.

Адміністративна відповідальність виступає як найефективніший засіб правового захисту суспільних відносин, зумовлений потребою у розвитку цих відносин, необхідністю адекватної реакції держави на порушення. Основним призначенням адміністративної відповідальності є захист суспільних відносин. Адміністративна відповідальність як охорона правопорядку полягає у застосуванні правових санкцій і є наслідком суспільно небезпечного діяння.

Адміністративна відповідальність нерозривно пов'язана із примусом і здійснюється у відповідних процесуальних формах. Загальні положення теорії права трактують відповідальність як застосування та реалізацію санкцій у разі вчинення правопорушення. Адміністративну відповідальність як вид юридичної відповідальності можна розглядати у позитивному та ретроспективному планах; вона настає за скоєні правопорушення.

Сенс адміністративної відповідальності полягає у притягненні винної особи до адміністративної відповідальності, покладенні покарання, усвідомленні особою протиправного характеру дій.

Адміністративна відповідальність завжди виступає як засіб захисту суспільних відносин від протиправних посягань. Метою адміністративної відповідальності є захист прав учасників адміністративних правовідносин. Адміністративна відповідальність – складне правове явище, яке складається із взаємозалежних підстав.

Про підстави адміністративної відповідальності писав науковець В. Б. Авер'янов, який виділяв серед них такі: 1) нормативне підґрунтя як систему норм, які регламентують адміністративну відповідальність; 2) фактичну підставу, якою виступає протиправне діяння конкретного суб'єкта, що порушує правові розпорядження, котрі охороняються адміністративними санкціями; 3) процесуальну підставу, якою є акт компетентного суб'єкта про накладення стягнення за скоєне адміністративне правопорушення [2, с. 430].

Позиція В. Б. Авер'янова дає змогу розглянути підстави адміністративної відповідальності. Нормативна підстава адміністративної відповідальності передбачає наявність адміністративно-правових норм, які вказують на належну поведінку суб'єктів правовідносин у сфері інформаційного простору.

Фактична підстава адміністративної відповідальності створюється внаслідок безпосереднього вчинення протиправних дій, які порушують адміністративно-правові норми у сфері обігу інформації.

Процесуальна підстава адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері обігу інформації виникає з появи відповідних процесуальних документів.

Підстави адміністративної відповідальності – це умови, за наявності яких виникають реальні причини виникнення адміністративної відповідальності, які виключають застосування у разі її відсутності. Із моменту виникнення процесуальної підстави адміністративної відповідальності існують різні погляди.

Процесуальна підстава адміністративної відповідальності виникає у момент винесення постанови у справі про

адміністративне правопорушення, у момент складання першого процесуального документа для виявлення ознак складу адміністративного правопорушення.

Водночас особа може визнаватися винною у скоєнні адміністративного правопорушення лише у постанові у справі про адміністративне правопорушення, винесеній уповноваженою посадовою особою. Інші процесуальні документи, що утворюються під час провадження у справі про адміністративне правопорушення, не можуть вважатися процесуальною підставою адміністративної відповідальності.

Нормативною підставою адміністративної відповідальності є склад адміністративного правопорушення, закріпленій нормою адміністративного законодавства. У сфері обігу інформації цей склад міститься у Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [3].

Зазначений склад поділяється на чотири самостійних блоки. В основі поділу лежить ознака об'єктивної сторони. Склад адміністративних правопорушень у сфері обігу інформації доцільно об'єднати у чотири блоки правових норм: правопорушення, скоєні під час поширення і надання інформації; правопорушення, що посягають на порядок зберігання і захисту інформації; правопорушення, що передбачають розголошення інформації; порушення встановленого порядку пошуку, збирання, обробки інформації. Об'єктом інформаційних правовідносин є певна інформація або прямо пов'язаний із інформацією результат поведінки учасника правовідносин (надання, одержання, нерозголошення інформації тощо) [4, с. 149].

Цикл обігу інформації починається зі створення інформації, що можна визначити як процес виробництва інформації, якої раніше не існувало. Створення інформації супроводжується появою матеріальних слідів та ідеальних, які утворюються у свідомості окремої особи.

Створення інформації можна розглядати як підвид правопорушення у разі, якщо створювана інформація несе загрозу суспільним відносинам, потенційно здатна заподіяти шкоду життю і здоров'ю громадян, має інші негативні наслідки. Джерелом інформації є життєдіяльність громадян, оскільки кожна особа здатна зробити певну інформацію.

Аналогічної позиції дотримується законодавець, визначаючи у законі «Про інформацію» власника інформації як особу, яка самостійно створила інформацію чи отримала на підставі закону або договору право дозволяти чи обмежувати доступ до інформації [5].

Відповідно до закону власник інформації, що стала загальнодоступною за рішенням, має право вимагати від осіб, які розповсюджують інформацію, вказувати себе як джерело інформації. Наведемо докладну характеристику виділених груп.

Пропорушення, скоєні під час поширення і надання інформації. До цієї групи належать адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачено статтями 156⁻¹, 163⁻⁵, 163⁻⁹, 163⁻¹⁰, 163⁻¹¹, 163⁻¹⁶, 164⁻³ КУпАП [6, с. 22]. Перелічений склад адміністративних правопорушень поєднує загальний видовий об'єкт правопорушення. Видовий об'єкт для зазначеної групи правопорушень утворюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку з отриманням і передачею інформації. Безпосередній об'єкт у разі скоєння однієї із зазначених правопорушень є різним і залежить від скоєного діяння.

На захист суспільних відносин в аналізованій сфері спрямовані норми КУпАП, які належать до цієї групи. Зокрема, ст. 186⁻⁶ КУпАП має на меті забезпечити правомірне поширення інформації, яка здійснюється засобами масової інформації. Статті 164⁻⁶, 164⁻⁷, 164⁻⁸ КУпАП спрямовані на охорону суспільних відносин щодо поширення фільмів або телепрограм із порушенням установлених законодавством вимог. Об'єднаними ознаками виступають окремі показники об'єктивної сторони правопорушень.

В аналізованій групі об'єктивна сторона виявляється в діях, які порушують установлені вимоги до поширення і надання інформації. Відповідно до закону «Про інформацію» поширення інформації надає дії, спрямовані на отримання інформації невизначеним колом осіб або на передачу інформації невизначеному колу осіб.

Надання інформації – це дії, створені задля отримання інформації певним колом осіб чи передачі інформації певному колу осіб. Докладніше розповсюдження інформації розкривається у законі «Про цінні папери та фондовий ринок» щодо неправомірного використання інсайдерської інформації [7]. Відповідно до положень закону поширення інформації – це дії, спрямовані на отримання інформації невизначеним колом осіб або на передачу інформації невизначеному колу осіб, шляхом розкриття відповідно до законодавства України про цінні папери; пов'язані з опублікуванням інформації у засобах масової інформації, зокрема в електронних, інформаційно-комунікаційних мережах, доступ до яких не обмежується певним колом осіб.

Дії із поширення інформації слід відрізнити від дій із надання інформації. Важлива відмінність у тому, що надання інформації полягає в отриманні інформації певним колом осіб чи передачі інформації певному колу осіб. Поширення інформації здійснюється для необмеженого кола осіб. Цей момент є важливим, оскільки неправомірне поширення інформації завдає шкоди суспільним відносинам, що охороняються в інформаційному просторі.

Поширення інформації передбачає необмежене коло суб'єктів, які потенційно можуть ознайомитись, а це робить неконтрольованими масштаби завдання збитків унаслідок неправомірного поширення інформації.

Порушення, що посягають на порядок зберігання і захисту інформації. До цієї групи відносяться порушення, передбачені ст. 188³⁹, 212⁻², 212⁻³, 212⁻⁵. КУпАП.

Видовим об'єктом перерахованого складу адміністративних порушень є суспільні відносини, що встановлюються у сфері встановленого порядку зберігання інформації, а також суспільні відносини, що виникають у сфері захисту інформації. Зберігання інформації є процесом, пов'язаним із забезпеченням цілісності інформації. Зберігання інформації є однією із важливих операцій, що здійснюються з інформацією.

Порушення цього стану інформації сприяє виникненню негативних наслідків, серед яких є ймовірність неправомірної модифікації інформації, змін, ознайомлення суб'єктами, для яких зміст не призначений. Захист інформації – це перелік заходів, спрямованих на досягнення безпеки і захищеності відомостей із метою запобігання несанкціонованому поширенню інформації. Законодавство визначає, що потрібно розуміти під захистом інформації.

Положення закону «Про інформацію» спрямовані на забезпечення цілісності, недоторканності, доступності інформації, що санкціонується. Законодавство захищає інформацію від протиправних посягань, негативних наслідків, які настають унаслідок їх здійснення, таких як неправомірний доступ, знищення, модифікування, блокування, копіювання, надання, розповсюдження, від інших неправомірних дій щодо інформації.

Норми КУпАП спрямовані на виконання положень закону і передбачають відповідальність за порушення правил та вимог до захисту інформації. У групі порушень об'єднали ті діяння, які несуть безпосередню загрозу стану захищеності інформації. Зокрема, стаття 212⁻⁶ «Здійснення незаконного доступу до інформації в інформаційних (автоматизованих) системах, незаконне виготовлення чи розповсюдження копій баз даних інформаційних (автоматизованих) систем» КУпАП спрямована на забезпечення безпеки інформації. Заборонено порушення ліцензійних вимог у сфері захисту інформації і вимог до захисту інформації, установлених законами та нормативно-правовими актами.

Порушення, які передбачають розголошення інформації. До цієї групи порушень віднесено невеликий перелік складу адміністративних порушень, проте їхнє виділення в окрему групу є необхідним.

Розголошення інформації представляє несанкціоноване доведення інформації, що захищається, до осіб, які не мають права доступу до цієї інформації. Виділяються такі способи розголошення: повідомлення, передача, надання, пересилання, опублікування, втрата, оголошення будь-якими іншими способами конфіденційної інформації особам, які не мають права доступу до відомостей, що охороняються. Проте розголошення інформації має місце у разі, коли відбувається поширення інформації, доступ до якої обмежений.

Коло цієї інформації широке, воно утворено такими видами інформації: відомості, що стосуються таємниці слідства і судочинства; службова і професійна таємниця; відомості про сутність винаходу, корисної моделі або промислового зразка до офіційної публікації інформації про них; банківська таємниця. Як впливає із самої диспозиції ст. 163⁻¹⁹ і 172⁻⁸ КУпАП, діяння, що підпадають під ці норми, слід розмежовувати із кримінальними деліктами.

У кожному конкретному випадку здійснення розголошення інформації слід детально вивчати об'єктивну сторону порушення, визначати категорію інформації, поширення якої було скоєно. Розголошення інформації можливе лише щодо інформації, доступ до якої обмежений відповідно до положень законів.

Порушення встановленого порядку оброблення, пошуку, збирання інформації незалежно від наявності негативних наслідків порушення цього порядку. До цієї групи віднесено статті 164⁻¹⁸, 164⁻¹⁹, 166⁻⁴, 166⁻²³ КУпАП.

Із аналізу правозастосовної практики випливає, що характерними видами інформації, на яку спрямовані протиправні діяння, об'єднані в цій групі, є персональні дані, статистичні дані, документи, письмові повідомлення, інформація про діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування.

Оброблення інформації можна визначити як сукупність операцій, що виконуються з інформацією і здійснюються за допомогою технічних або програмних засобів, до яких відносяться збирання, введення, запис, перетворення, зчитування, зберігання, реєстрація інформації, низка інших дій.

Закон «Про захист персональних даних» містить докладне роз'яснення того, що представляє собою обробка інформації про персональні дані [8].

Обробка персональних даних – дія або сукупність дій, що здійснюються із використанням засобів автоматизації або без використання таких засобів із персональними даними, включаючи збирання, запис, систематизацію, накопичення, зберігання, уточнення, вилучення, використання, передачу, знеособлення, блокування, видалення, знищення персональних даних. Порушення під час здійснення цих операцій утворюють ознаки складу адміністративного порушення.

Пошук інформації – процес виявлення в усьому обсязі інформації тієї, яка відповідає певному критерію пошуку. У традиційному розумінні копіювання сприймається як процес виготовлення копії інформації (фізично відчутного об'єкта). Більш детально копіювання інформації можна визначити як створення копії наявної інформації на іншому носії, перенесення інформації на відокремлений носій за умови збереження постійної початкової інформації. Відтворення інформації може відбуватися у будь-якій матеріальній формі: від руки, фотографуванням тексту з екрана дисплея, зчитування інформації шляхом її перехоплення.

Способи копіювання інформації є різними, але всі вони однаково зазіхають на безпеку суспільних відносин у сфері обігу інформації. Блокування персональних відомостей окреслює тимчасове припинення обробки персональних даних.

Знищення персональних даних представляє дії, за яких стає неможливим відновити зміст персональних даних в інформаційній системі персональних даних чи в яких знищуються матеріальні носії персональних даних. Знеособлення персональних даних полягає в діях, за яких стає неможливим без використання додаткової інформації визначити належність персональних даних конкретному суб'єкту.

Положення, зазначені у законі, цілком об'єктивно можна зарахувати як до персональних даних, так і до інших видів інформації. Закон «Про захист персональних даних» детально розкриває багато аспектів, пов'язаних із принципами та умовами обробки персональних даних, правами та обов'язками суб'єктів правовідносин, що виникають під час обробки персональних даних. Оскільки інші види інформації потребують адміністративно-правової охорони, як і персональні дані, то положення застосовні до інформації у широкому розумінні.

І. П. Сторожук зазначає, що, незважаючи на велику кількість статей у КУпАП, які охоплюють інформаційні проступки у різних сферах життєдіяльності людини,

назвати цей перелік вичерпним не можна. Крім того, зміни у соціальній, економічній, політичній сферах держави потребують кореляції охоронюваних державою інтересів [9, с. 67]

Висновки. Норми адміністративного законодавства, що встановлюють адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері обігу інформації, поділяються на певні блоки, сполучним та узагальнюючим елементом яких виступає спосіб скоєння адміністративного правопорушення. Фактичну підставу адміністративної відповідальності представляє факт скоєння дії у сфері обігу інформації, забороненої адміністративно-правовою нормою.

Процесуальна підстава адміністративної відповідальності виникає у момент винесення уповноваженою посадовою особою відповідного процесуального документа. Притягнення до адміністративної відповідальності особи, визнаної винною у скоєнні правопорушення у сфері обігу інформації, може бути здійснено лише за наявності та ретельного аналізу всіх складових підстав адміністративної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: Підручник: У двох томах: Том 1. Загальна частина. Ред. колегія: В.Б. Авер'янов. Київ: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
4. Бортник Н. Єсімов С. Відносини в мережі Інтернет як об'єкт правового регулювання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. 2019. Випуск 6, № 22. С. 147-153.
5. Про інформацію: Закон України від 02.19.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
6. Сопільник Р. Л., Ковалів М. В., Єсімов С. С., Скриньковський Р. М. Юридична відповідальність у механізмі забезпечення режиму інформації з обмеженим доступом в Україні: адміністративно-правовий вимір. *Право. ua*. 2019. № 2. С. 19-26.
7. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3480-15>
8. Про захист персональних даних: Закон України від 01.08.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
9. Сторожук І. П. Інформаційне правопорушення як підстава адміністративної відповідальності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 3 (32). С. 65-69.